

Thematic Structure in the Persian Imperative Clauses

Azadeh Mirzaei*

Associate Professor in Linguistics, Allameh
Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

This study investigates the thematic structure of Persian imperative clauses within the framework of Systemic Functional Grammar (SFG), focusing on the concept of Theme. In this framework, the Theme is defined as the first element of a clause that is a Participant, a Process, or a Circumstantial adjunct. In Persian, the unmarked Theme in most constructions follows the pattern of declarative clauses; however, the thematic position in imperative clauses has been little studied. To address this, 2,099 imperative clauses were extracted from the Persian Syntactic Dependency Corpus, and half of them were analyzed for thematic structure. It was hypothesized that in some clauses—particularly those with motion verbs—the verb might serve as the unmarked Theme. The findings reveal that more than 90% of Persian imperatives are verb-final. In about 10% of the clauses, a verb with a clausal complement appears initially, with its complement at the end. Among these, only about 0.5% are simple clauses in which the verb itself occurs in the initial position. Overall, the results show

*Corresponding Author: azadeh.mirzaei@atu.ac.ir

How to Cite: Mirzaei, A. (2025). Thematic Structure in the Persian Imperative Clauses. *Language Science Studies*, 12(22), 373-402. doi: [10.22054/LS.2025.87635.1739](https://doi.org/10.22054/LS.2025.87635.1739).

that the thematic pattern of Persian imperative clauses conforms to the verb-final typology of the language.

1. Introduction

Systemic Functional Grammar (SFG) conceptualizes grammar as a meaning-oriented system shaped by social use. Within this framework, each clause simultaneously realizes three metafunctions: experiential, interpersonal, and textual. The experiential metafunction is concerned with processes, participants, and circumstances, while the interpersonal metafunction organizes relations between speakers and addressees; and the textual metafunction organizes the clause as a message in discourse.

Central to this metafunction is the notion of Theme, which identifies the element chosen as the point from which the clause unfolds. Thematic choices reflect how speakers manage information flow, relate clauses to their context, and guide addressees toward an intended interpretation. As such, the analysis of thematic structure provides insight into the interface between grammar, discourse, and communicative intent.

Cross-linguistic research has shown that unmarked thematic patterns often vary according to clause type. In imperative clauses, for example, most languages display subject omission as a conventional strategy. In English, this pattern typically coincides with verb-initial imperatives, where the Process functions as the unmarked Theme. Persian, however, differs typologically as a verb-final language, raising questions about how imperative clauses are thematically organized within its grammatical system.

Although word order and thematic structure in the Persian language have been widely discussed for declarative and interrogative clauses, imperative constructions have received comparatively little systematic attention. This gap is noteworthy given the frequency of imperatives and their central role in instructional, persuasive, and interpersonal discourse.

Assuming subject omission in imperative clauses as a cross-linguistic common pattern, the present study focuses on how thematic structure is realized in Persian imperatives. It examines whether the unmarked thematic pattern of Persian declarative clauses extends to imperatives and whether the Process can function as the unmarked Theme, as observed in English. By addressing these questions, the study seeks to identify the unmarked thematic structure of Persian imperative clauses through a corpus-based analysis.

Research Questions

This study addresses the following research questions:

1. Does the unmarked thematic pattern of Persian declarative clauses extend to imperative clauses?
2. Can the Process (verb) function as the unmarked Theme in Persian imperative clauses, as it does in English?

2. Literature Review

Studies of word order have long been shaped by typological research, notably the work of Greenberg (1963, 1974), Dryer (1992), and Bybee (2002), which seek to explain cross-linguistic ordering patterns in functional terms. Functional approaches treat word order as a flexible means of organizing discourse rather than a purely syntactic constraint, emphasizing its role in information management and contextual interpretation. Research on Persian has largely concentrated on declarative and interrogative clauses, showing that verb-final order is predominant but readily modified for discourse-related purposes (Dabir-Moghaddam & Sharifi, 2005; Rezaei & Tayyeb, 2006; Tabatabaei & Modarresi, 2017). Corpus-based studies of Persian Wh-questions further indicate that unmarked thematic patterns in Persian differ from those in English and vary according to clause type (Mirzaei, 2019). Despite these advances, the thematic structure of imperative clauses in Persian has received little systematic attention.

3. Methodology

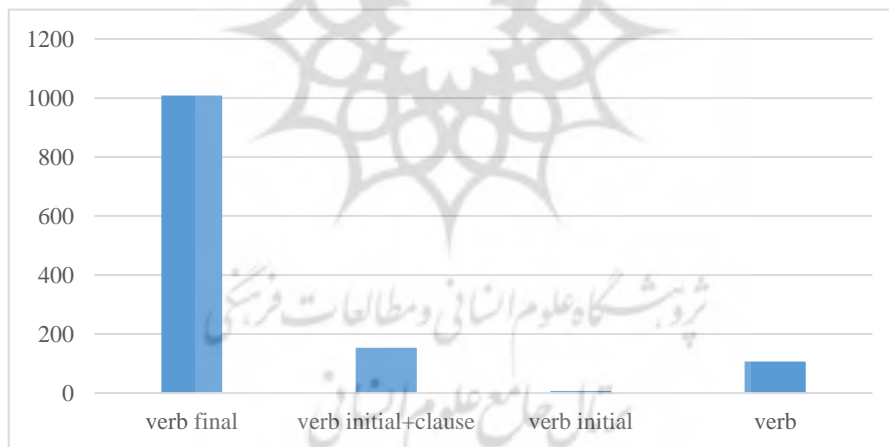
The data for this study were extracted from the Persian Syntactic Dependency Treebank (Rasooli, et al., 2013). Using verbal mood annotations, 2,099 imperative clauses were identified. From this dataset, 1,276 clauses were selected sequentially for detailed analysis. Each clause was examined for word order and coded for the presence and position of the Process, Participants, Circumstantial adjuncts, and vocatives. This approach allowed for a quantitative and qualitative analysis of thematic patterns in Persian imperative clauses.

4. Results

The analysis shows that the vast majority of Persian imperative clauses are verb-final. Verb-initial structures are rare and largely restricted to clauses containing clausal complements.

Figure 1

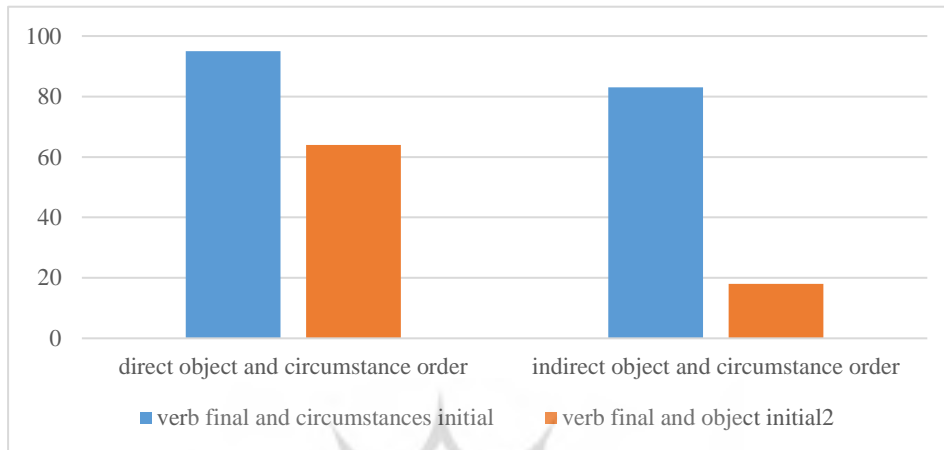
Position of the verb in Persian imperative clauses

In verb-final imperatives, Circumstantial adjuncts are the most frequent unmarked Themes, followed by Participants.

Figure 2

Ordering of circumstances in relation to direct and indirect objects

Vocatives typically occur in the initial position but do not function as Themes. The modal adjunct *lotfan*, ‘please’ appears frequently at the beginning of clauses, but does not alter the underlying verb-final thematic structure.

5. Discussion

The findings show that Persian imperative clauses differ fundamentally from their English counterparts in thematic structure. The strong preference for verb-final structures reflects broader typological constraints and suggests that thematic choices in the Persian language are shaped primarily by language-specific syntactic patterns rather than by clause type alone. The prominence of Circumstantial adjuncts as Themes highlights the role of contextual framing in Persian directive discourse.

6. Conclusion

This study demonstrates that the unmarked thematic structure of Persian imperative clauses conforms to the verb-final typology of the language. The Process does not function as the unmarked Theme, even in clauses with motion verbs. Instead, non-verbal experiential

elements—particularly Circumstantial adjuncts—are favored in the thematic position. These findings contribute to functional and typological studies of Persian and open new avenues for research on the interaction between thematic structure, modality, and polarity in imperative constructions.

Keywords: imperative clause, unmarked Theme, Process, auxiliary verb, verb-final construction, Persian language.

ساخت آغازگری جملات امری در زبان فارسی

آزاده میرزائی* * دانشجوی زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

این پژوهش با تکیه بر دستور نقش‌گرای نظام‌مند و با محوریت مفهوم آغازگر، به بررسی ساخت آغازگری در جملات امری زبان فارسی می‌پردازد. در این دستور، نخستین سازه جمله به شرط آنکه یکی از بخش‌های تجربه یعنی مشارک، فرایند یا افزوده حاشیه‌ای باشد، آغازگر است. این آغازگر می‌تواند بی‌نشان یا نشاندار باشد. در زبان انگلیسی، آغازگر بی‌نشان در جملات خبری، فاعل، در جملات امری، فعل، در جملات پرسشی بله - خیر، فعل کمکی و فاعل و در جملات پرسشی پرسش‌واژه‌ای، خود پرسش‌واژه است. در زبان فارسی نیز، در بیشتر ساخت‌ها آغازگر بی‌نشان وضعیتی مانند جملات خبری دارد. با این حال، جایگاه آغازگر در جملات امری کمتر بررسی شده است. برای ارزیابی این موضوع، ۲۰۹۹ جمله امری از پیکره وابستگی نحوی زبان فارسی استخراج و در حدود نیمی از داده‌ها ساخت آغازگری بررسی شد. فرض پژوهش بر آن بود که در بخشی از این جملات، به‌ویژه مواردی با افعال حرکتی، فعل می‌تواند آغازگر بی‌نشان باشد. یافته‌ها نشان داد که بیش از ۹۰ درصد جملات امری در زبان فارسی ساختار فعل‌پایان دارند. حدوداً در ۱۰ درصد از جملات فعل‌دارای متمم بندی در ابتدای جمله می‌آید و متمم آن در پایان جمله ظاهر می‌شود و از این تعداد، حدود نیم درصد جملات، شامل بندهای ساده‌ای هستند که فعل را در آغاز قرار می‌دهند. نتایج کلی پژوهش نشان می‌دهد الگوی آغازگری در جملات امری زبان فارسی تابع الگوی فعل‌پایانی است.

کلیدواژه‌ها: جمله امری، آغازگر بی‌نشان، فرایند، فعل کمکی، ساخت فعل‌پایان، زبان فارسی.

۱. مقدمه

در دستور نقش‌گرای نظام‌مند^۱ هلیدی^۲، زبان نظامی معنادار و پویا است که نه فقط به شکل مجموعه‌ای از قواعد نحوی، بلکه به عنوان سازوکاری برای تحقق اهداف ارتباطی انسان‌ها در بافت اجتماعی و فرهنگی دیده می‌شود. بر اساس این دیدگاه، هر بند همزمان سه کارکرد یا فرانش^۳ را محقق می‌کند؛ یکی فرانش تجربه‌ای^۴ که بازنمایی‌ای از تجربه را به دست می‌دهد؛ دومی فرانش بینافردي^۵ که تعاملات اجتماعی میان مشارکین و شیوه سامان‌دهی پیام را رقم می‌زند و سومی، فرانش متنی^۶ که سازمان‌دهی و انسجام‌بخشی به پیام را صورت‌بندی می‌کند. در این رویکرد با بررسی هر بند و مطالعه نقش‌ها و فرانش‌ها می‌توان تصویری از بافت حاکم بر آن جملات و بندها را به دست داد.

در دستور نقش‌گرای نظام‌مند و در فرانش متنی، آغازگر^۷ به عنوان نخستین سازه جمله و در شرایطی که یکی از اجزاء تجربه (یعنی فرایند^۸، مشارک^۹ یا افزوده حاشیه‌ای^{۱۰}) باشد به عنوان نقطه عزیمت پیام، هدایت مخاطب و سامان‌دهی گفتمان پیش‌رو را برعهده می‌گیرد و از سوی دیگر، پیوند با گفتمان قبل و حفظ انسجام متن را رقم می‌زند. به این ترتیب، ساخت آغازگری مطرح در فرانش متنی، ابزاری تحلیلی است که برای شناسایی جریان اطلاعات در جمله و متن ایفای نقش می‌کند (Halliday & Matthiessen, 2014: 120).

ایده مطرح در خصوص فرانش متنی این است که گوینده یا نویسنده در هر بند و در هنگام تولید متن، تصمیم می‌گیرد تا بخشی از تجربه را در جایگاه آغازگر قرار دهد و در ادامه بند، توضیحی در خصوص آن آغازگر به دست بدهد. بر این اساس، با توجه به نگاه

1. Systemic Functional Grammar (SFG)
2. Halliday, M. A. K.
3. metafunction
4. experiential
5. interpersonal
6. textual
7. theme
8. process
9. participant
10. circumstantial adjunct

گوینده، آغازگر جمله از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و در جایگاه بررسی مناسبات زبانی بیانگر تصمیم گوینده در ساختار بندی زبان بر اساس روابط بافتی و کلامی است. به همین دلیل، شناخت دقیق آغازگر در زبان‌شناسی نقش‌گرا، نه تنها برای تحلیل ساختار جمله، بلکه برای فهم نحوه سازمان‌دهی اطلاعات در بافت‌های مختلف (رسمی، محاوره‌ای، ادبی و ...) ضروری می‌نماید.

در بررسی ساخت آغازگری و تعیین آغازگر، در گام اول نخستین سازه جمله مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرد. اگر در چینش اجزای جمله، نخستین سازه یا سازه‌های نخستین بند، بخشی از تجربه نباشند، تحلیلگر در جستجوی آغازگر، سازه به سازه پیش می‌رود تا بالاخره به یکی از اجزاء تجربه یعنی « فرایند»، «مشارک» یا «افزوده حاشیه‌ای» برسد. با توجه به امکان تغییر در چینش سازه‌ها، به خصوص در زبان‌های با ترتیب آزاد یا نسبتاً آزاد، جایگاه آغازگر تجربی می‌تواند تغییر کند و این تغییر، معنی‌ها و تأثیرات کلامی گوناگونی ایجاد نماید.

در همین راستا، آغازگرها از نظر پیروی از الگوی معمول یا انحراف از آن به دو دسته نشاندار^۱ و بی‌نشان^۲ تقسیم می‌شوند. آغازگر بی‌نشان همان سازه‌ای است که در ساختار معمول و متداول زبان در ابتدای جمله می‌آید و معمولاً نشان‌دهنده وضعیت «پیش فرض» سازمان پیام است. در مقابل، آغازگر نشاندار با جابه‌جایی یا انتخاب غیر معمول سازه‌ها به دست می‌آید و غالباً بار معنایی یا گفتمانی ویژه‌ای را منتقل می‌کند.

در زبان انگلیسی، الگوی آغازگر بی‌نشان بر حسب نوع جمله متفاوت است. در جملات خبری، فاعل به عنوان مشارک، آغازگر بی‌نشان جمله است. در جملات امری، فعل در جایگاه آغازگر قرار می‌گیرد و در جملات پرسشی بله - خیر، ترکیب فعل کمکی و فاعل، آغازگر بی‌نشان را رقم می‌زند و در نهایت، در جملات پرسشی پرسش‌واژه‌ای، خود پرسش‌واژه آغازگر بی‌نشان جمله است (Thomson, 2014: 148-152).

در زبان فارسی، پژوهش‌های موجود نشان می‌دهند که در اغلب ساخت‌ها، آغازگر بی‌نشان الگویی مشابه جملات خبری دارد؛ یعنی در بسیاری موارد، نخستین سازه جمله

1. marked

2. unmarked

همان مشارک اصلی (اغلب فاعل یا مفعول) است و فعل هم تابع الگوی فعل پایانی در زبان فارسی است. با این حال، مسئله آغازگر و ساخت آغازگری در جملات امری زبان فارسی کمتر مورد بررسی دقیق قرار گرفته است. در این زمینه دو پرسش اصلی قابل طرح است: نخست اینکه آیا الگوی آغازگری در جملات خبری به جملات امری زبان فارسی نیز تسری می‌یابد و دیگر آنکه آیا همانند زبان انگلیسی، در زبان فارسی نیز، فرایند می‌تواند به عنوان بخشی از تجربه، آغازگر بی‌نشان جمله امری باشد؟

بر همین اساس و برای پاسخ به این پرسش‌ها، در این پژوهش می‌کوشیم تا ترتیب سازه‌ها در جملات امری را مورد توجه قرار دهیم و بر اساس معیار فراوانی و با مطالعه‌ای پیکره‌بنیاد^۱، آغازگر بی‌نشان جملات امری زبان فارسی را مشخص نماییم. بدیهی است در جستجوی آغازگر بی‌نشان جملات امری تمایلات دیگر چینش سازه‌ها در این گروه از جملات، در زبان فارسی مشخص می‌شود. در همین راستا، باید یادآور شد که نخستین سازه جمله همیشه یکی از اجزای تجربه یعنی «فرایند»، «مشارک» یا «افزوده حاشیه‌ای» نیست. در چنین مواردی، بررسی جمله تا رسیدن به اولین جزء تجربه ادامه می‌یابد و آن سازه به همراه بخش‌های پیشین، آغازگر جمله محسوب می‌شود و در صورتی که در زبان پربسامدترین الگو باشد، به عنوان آغازگر بی‌نشان شناسایی می‌شود.

نکته مهم دیگری که در این پژوهش مورد توجه قرار می‌گیرد تمایل غالب زبان‌ها به حذف فاعل در جملات امری است، فارغ از اینکه این زبان‌ها ضمیرانداز^۲ باشند یا نباشند. بر این اساس، در پژوهش حاضر حذف فاعل به عنوان الگویی بی‌نشان (همانند دیگر زبان‌ها) برای زبان فارسی مفروض دانسته می‌شود و سپس، بررسی ترتیب باقی سازه‌ها در الگوی بی‌نشان جملات امری و در ارتباط با مفهوم آغازگری مورد توجه قرار می‌گیرد.

1. corpus-based
2. pro-drop

۲. پیشینه پژوهش

پیشینه مطالعات مرتبط با ترتیب سازه‌ها با بررسی‌های رده‌شناختی و نام‌هایی چون گرینبرگ^۱ (1974; 1963)، درایر^۲ (1992)، بایبی^۳ (2002) و مانند آنها گره خورده است. در این بررسی‌ها، تعیین ترتیب سازه‌ها در زبان‌های مختلف بر اساس مؤلفه‌های رده‌شناختی و همچنین تبیین و چرایی وقوع انواع توالی‌های زبانی با استدلال‌های مختلف مورد بحث قرار گرفته است. در دستورهای نقش‌گرا، انگیزه‌های کلامی مبین انتخاب و جابه‌جایی سازه‌ها، نه صرفاً بر پایه محدودیت‌های نحوی، بلکه در پیوند با بافت، سازمان اطلاعاتی جمله و نیازهای ارتباطی گوینده تحلیل می‌شوند. به بیان دیگر، در این رویکردها، ترتیب اجزاء جمله نه به‌عنوان پدیده‌ای ثابت و تغییرناپذیر، بلکه به‌منزله ابزاری برای برجسته‌سازی عناصر خاص، ایجاد پیوستگی گفتمانی و هدایت توجه مخاطب تلقی می‌شود.

مطالعات پیشین در حوزه ترتیب سازه‌ها و ساخت آغازگری در زبان فارسی، اغلب بر جملات خبری یا پرسشی متمرکز بوده و کمتر به جملات امری پرداخته‌اند. این پژوهش‌ها بررسی توالی سازه‌ها را با اهداف مختلف صورت داده‌اند. دبیرمقدم و شریفی (۱۳۸۴)، رضایی و طیب (۱۳۸۵) و طباطبائی و مدرسی (۱۳۹۶) ترتیب سازه‌های زبان فارسی را در ارتباط با عوامل گفتمانی بررسی می‌کنند و بیان می‌دارند که در کنار توالی غالب سازه‌ها در زبان فارسی، توالی‌های نشاندار دیگری وجود دارند که با انگیزه‌های گفتمانی و برجسته‌سازی اطلاعات صورت‌بندی می‌شوند. این یافته‌ها اهمیت بافت و نقش اطلاعاتی را در شکل‌گیری ترتیب اجزاء جمله برجسته می‌کند.

میرزائی (۱۳۹۸) با تحلیل داده‌های برگرفته از پیکره وابستگی زبان فارسی، به بررسی ترتیب سازه‌ها در جملات پرسشی پرسش‌واژه‌ای پرداخته است. در زبان فارسی برای ساخت جملات پرسشی پرسش‌واژه‌ای نیازی به حرکت پرسش‌واژه به آغاز جمله نیست و پرسش‌واژه می‌تواند در جایگاه‌هایی غیر از ابتدای جمله نیز ظاهر شود. بر این اساس،

-
1. Greenberg, J. H.
 2. Dryer, M.
 3. Bybee, J.

برخلاف زبان انگلیسی که سازه پرسش‌واژه همواره آغازگر جمله است، الگوی ساخت آغازگری در زبان فارسی به گونه دیگری رقم می‌خورد. میرزائی در این بررسی نشان می‌دهد که دو الگوی غالب در این گروه از داده‌ها وجود دارد. در گروهی از پرسش‌واژه‌ها مانند «چگونه»، «چرا» و «چطور»، خود این پرسش‌واژه‌ها به‌عنوان افزوده حاشیه‌ای در جایگاه آغازگر می‌آیند؛ در حالی که در جملات حاوی پرسش‌واژه‌های دیگر مانند «چه»، «کجا» و «کدام»، ساخت آغازگری در حالت بی‌نشان همانند جملات خبری است.

مولایی کوهبنانی و همکاران (۱۴۰۱) در چارچوب دستور نقش‌گرا - گفتمانی، مدلی پویا برای توجیه ترتیب سازه‌ای بند در زبان فارسی ارائه دادند. این مدل بر آن است که جایگاه سازه‌ها از پیش مشخص نیست، بلکه بر اساس لایه تولید، نقش معنایی و عناصر بالادستی تعیین می‌شود. آنها چهار جایگاه مطلق (آغازی، دومین، میانی و پایانی) و جایگاه‌های نسبی را معرفی کردند که در مجموع امکان ۸۴ ترتیب سازه‌ای را فراهم می‌کند. آنها بر این باور هستند که آزادی ترتیب اجزاء در فارسی را می‌توان بدون فرض حرکت نحوی و صرفاً با تکیه بر نیت کاربردی گوینده توضیح داد.

برخی پژوهش‌های تاریخی نیز به بررسی ترتیب سازه‌ها در متون کهن پرداخته‌اند. نگینی (۱۳۹۹) ساخت اطلاع و ترتیب اجزای کلام را در متون نثر قرن هفتم هجری بررسی و تحلیل کرده و گلفام و برقی (۱۴۰۲) نیز، همین موضوع را در متون قرن پنجم هجری بررسی کرده‌اند.

۳. روش

داده‌های بررسی شده این پژوهش از پیکره وابستگی نحوی زبان فارسی (Rasooli et al., 2013) استخراج شده است. این پیکره حدوداً سی هزار جمله و نیم میلیون کلمه دارد و تمام داده‌ها به صورت دستی برای مقوله‌های دستوری کلمه و روابط وابستگی نحوی، برچسب‌گذاری شده است. یکی از ویژگی‌های مهم این پیکره وجود برچسب‌های ریز برای مقوله دستوری کلمه است. برای مثال، برای مقوله اسم ویژگی جاننداری و شمار به‌عنوان برچسب ریز مشخص و تعیین شده است. همچنین، در خصوص مقوله دستوری

فعل، انواع ویژگی‌های دستوری مانند جهت^۱، وجه^۲ و زمان^۳ برای تمامی افعال پیکره مشخص شده است.

برای استخراج داده‌های این پژوهش ابتدا با توجه به برجسب مقوله دستوری «فعل»، فعل‌های پیکره و سپس از میان آنها و بر اساس برجسب ریز با عنوان «وجه فعل» (وجه امری)، تعداد ۲۰۹۹ فعل امری در قالب جملاتی که حاوی این افعال هستند فهرست شد. برای تحلیل دقیق، از میان کل داده‌ها، به ترتیب وقوع در پیکره و بدون گزینش یا حذف عمدی، کمی بیش از نیمی از جملات (۱۲۷۶ جمله) انتخاب شدند تا تحلیل به طور کامل بر پایه نمونه‌گیری طبیعی استوار باشد و هرگونه سوگیری در انتخاب داده‌ها به حداقل برسد. در این مجموعه، ترتیب سازه‌های هر جمله، به صورت مورد به مورد ثبت و شمارش شد.

در ثبت توالی سازه‌ها در داده پژوهش، هر جزء جمله بر اساس نقش نحوی اش با کدی مشخص علامت‌گذاری شد؛ به این صورت که «مف» برای مفعول صریح، «مفح» برای مفعول حرف اضافه‌ای، «ق» برای قید^۴، «تم» برای تمیز و «ف» برای فعل به کار رفت. نتیجه نخست بررسی، شناسایی و طبقه‌بندی توالی‌های فعل‌پایان موجود در داده‌ها بود که در جدول ۱ ارائه شده است. در این توالی‌ها اگرچه فعل در جایگاه پایانی جمله قرار دارد، انواع مختلفی از توالی‌های پیش از فعل دیده می‌شود که در ادامه درباره آن صحبت خواهد شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1. voice
2. mood
3. tense

۴. گفتنی است در این پژوهش منظور از قید، افزوده حاشیه‌ای است و در مواردی که سایر افزوده‌ها (مانند افزوده وجهی و مثل آن) مدنظر باشند، به این موضوع اشاره خواهد شد. دلیل استفاده از قید به عنوان نقش قیدی و معادلی برای افزوده و در اینجا افزوده حاشیه‌ای، انتخاب این اصطلاح در پیکره برای علامت‌گذاری افزوده است.

جدول ۱: توالی‌های فعل‌پایان در جملات امری زبان فارسی

مفح+	مف+	مفح+	مف+	مفح+	مف+	مفح+	مف+	مفح+	مف+	مفح+	مف+	مفح+	مف+
ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف
تم+	ق+	مف+	مفح+	مف+	ق+	مفح+	مف+	ق+	ق+	مفح+	مف+	مفح+	مف+
ف	ق	ق	مف	مفح	ق	مفح	مف	ق	ق	مفح	مف	مفح	مف

همچنین، توالی‌های فعل‌آغاز و جایگاه منادا در جملات امری به شرح جدول زیر در داده‌ها دیده شد.

جدول ۲: توالی‌های فعل‌آغاز و جایگاه منادا در جملات امری

مفح/ق/مفح+	ف+	ف+	ف+	ف+	منادا+	منادا+	منادا+
ف	بند	مفح	مف	منادا	مف+	ف	مفح+
بند					ف		ف

گفتنی است برخی ویژگی‌ها مانند بررسی حضور افزودهٔ وجهی «لطفاً»، جایگاه فعل‌های «بیا» و «بیاید» یا «بگذار» و «بگذارید» در جملات امری و مواردی از این دست که با امکان جستجو در کل داده قابل احصا بود، در تمامی جملات امری پیکره، یعنی ۲۰۹۹ جمله، انجام شد.

۴. یافته‌ها

هدف از پژوهش حاضر شناسایی و تعیین آغازگر بی‌نشان جملات امری در زبان فارسی است. سازه‌ای که در دستور نقش‌گرای نظام‌مند نقش مهمی در سازمان‌دهی متن و هدایت پیام برعهده دارد. از آنجا که در زبان انگلیسی، جملات امری به‌طور معمول و در حالت بی‌نشان با فعل‌آغاز می‌شوند و به همین دلیل فرایند به‌عنوان آغازگر بی‌نشان تلقی می‌شود، یکی از فرضیه‌های اولیه این پژوهش این است که شاید زبان فارسی نیز از الگویی مشابه پیروی کند. با این حال، حتی بدون نیاز به بررسی داده‌های پیکره، این فرضیه با چالش‌هایی جدی روبرو است. مرور شهودی جملات امری در گفتار و نوشتار زبان فارسی و ذکر چند مثال نشان می‌دهد که برخلاف انگلیسی، رخداد فعل در آغاز جملات امری زبان فارسی به‌هیچ‌وجه غالب نیست.

فرض دیگر، که با مرور و تأمل بر نمونه‌هایی از جملات امری شکل می‌گیرد، بر این مبنا استوار است که جملات امری زبان فارسی در اغلب موارد ساخت فعل‌پایان دارند. باوجوداین، انتظار می‌رود در برخی موارد به‌ویژه در جملاتی که دارای افعال حرکتی هستند، فعل بتواند آغازگر بی‌نشان جمله باشد.

بر پایه این پیش‌فرض‌ها، در ادامه ابتدا جایگاه فعل در داده‌های پیکره‌ای بررسی می‌شود و سپس، بر اساس نتایج این مرحله، به شناسایی و تحلیل آغازگر بی‌نشان در جملات امری زبان فارسی پرداخته خواهد شد.

۴-۱. جایگاه فعل در جملات امری زبان فارسی

بررسی دقیق جایگاه فعل در داده‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در اکثریت قریب به اتفاق، یعنی در حدود ۸۰ درصد از جمله‌های امری، فعل در جایگاه پایانی قرار می‌گیرد. این یافته در نمودار ۱ به‌صورت خلاصه ارائه شده و نشان‌دهنده آن است که در ساخت امری زبان فارسی، الگوی فعل‌پایانی نه تنها غالب، بلکه از نظر آماری نیز کاملاً تثبیت شده است.

نمودار ۱: جایگاه فعل در جملات امری

همچنین، نتایج بررسی نشان می‌دهد که در حدود ده درصد از جملات امری، فعل در موقعیت آغاز جمله قرار می‌گیرد. بخش عمده‌ای از این گروه، شامل جملاتی است که در آنها متمم‌های بندی حضور دارند. به نظر می‌رسد علت این جایگاه‌یابی، همان پدیده‌ای باشد که در زبان‌شناسی با عنوان حرکت سازه سنگین به انتهای جمله شناخته می‌شود. در

این ساخت‌ها، فعل در ابتدا می‌آید و متمم بندی طولانی پس از آن قرار می‌گیرد تا پردازش جمله برای شنونده آسان‌تر شود و همچنین، عنصر دستوری اصلی (فعل) بلافاصله در معرض توجه مخاطب قرار گیرد.

در پیکره بررسی شده، تعداد ۱۵۴ فعل شناسایی شد که دارای مفعول‌های بندی بودند و در جملات امری با الگوی فعل آغازی ظاهر شدند. فهرست زیر نمونه‌ای از این افعال را نشان می‌دهد:

سعی کنید، تلاش کنید، ثابت کنید، فراموش نکنید، فکر نکنید، مراقب باشید، بگویید، اجازه دهید، گمان نکنید، خیال نکنید، تصور نکنید، کاری نکنید، تظاهر نکنید، فرض کنید، باور کنید، اصرار کنید، بگذارید، یادتان باشد، توجه کنید، صبر کنید.

جملات زیر نمونه‌هایی از این الگو هستند که در آنها فعل امری در آغاز جمله قرار گرفته و متمم بندی پس از آن آمده است:

۱. سعی کنید در این مورد هیچ گونه مسئولیتی را گردن نگیرید.

۲. مراقب باشید در زمان استحمام داخل وان و کف حمام لیز نخورید.

علاوه بر این موارد، بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که حدود ۰/۵ درصد از جملات امری (معادل تنها ۶ جمله)، حاوی افعالی هستند که متمم بندی ندارند، اما فعل در جایگاه آغازگر است. نمونه‌هایی از این دسته در ادامه آمده است:

۳. برو وزارت علوم!

۴. ارضا کن روحم را!

۵. نکاح نکنید آن زن‌هایی را که پدران شما نکاح کرده‌اند.

۶. تردید کن ای زاهد اگر اهل یقینی!

یکی از نکات جالب و قابل تأمل این بررسی، رفتار افعال حرکتی در جملات امری است. برخلاف پیش‌بینی اولیه پژوهش که انتظار داشت افعال حرکتی به دلیل ماهیت کنشی خود بیشتر در جایگاه آغاز جمله ظاهر شوند، داده‌ها نشان دادند که این دسته از افعال نیز در غالب موارد از الگوی فعل پایانی تبعیت می‌کنند. جمله ۷ مثالی از این نمونه است:

۷. به قدر کافی دورخیز کن و در آخرین لحظه بپر.

افزون بر الگوهای فعل پایان و فعل آغاز با شرحی که گفته شد، در باقی داده‌ها، یعنی حدود ده درصد از جملات امری، شاهد جملات تک‌سازه‌ای هستیم که تنها عضو جمله فعل است و هیچ سازه دیگری پیش یا پس از آن وجود ندارد. این ساخت‌ها معمولاً در گفتار دستوری کوتاه یا خطاب مستقیم کاربرد دارند:

۸. احتیاط کن!

۹. پایکوبی کنید.

برآیند این یافته‌ها که در نمودار ۱ نیز بازتاب یافته، به روشنی نشان می‌دهد که در زبان فارسی، برخلاف زبان انگلیسی، فعل نمی‌تواند آغازگر بی‌نشان جمله‌های امری باشد. این تفاوت، ریشه در ساخت نحوی فعل‌پایان فارسی و تمایل آن به استفاده از سازه‌های غیرمحمولی (مانند مفعول یا قید) در جایگاه آغاز دارد.

اکنون پرسشی که همچنان بی‌پاسخ می‌ماند این است که آغازگر بی‌نشان جملات امری فعل‌پایان زبان فارسی بیشتر از کدام نوع سازه است؛ آیا این آغازگر عمدتاً یک مشارک است یا افزوده حاشیه‌ای؟ برای پاسخ به این پرسش توالی‌های فعل‌پایان در ادامه و در بخش بعدی با تمرکز بر جایگاه آغاز جمله بررسی می‌شوند.

در اینجا ذکر این نکته ضروری است که افعال دارای متمم بندی مورد اشاره در بالا، از نظر کارکردی همگی در یک دسته قرار نمی‌گیرند؛ برخی از این افعال فرایند (و فعل

اصلی) هستند و برخی دیگر کارکرد فعل کمکی دارند. تحلیل تفاوت‌های معنایی و نحوی این دو دسته می‌تواند موضوع پژوهش مستقلی باشد، هرچند در بخش پایانی این مقاله، جایگاه برخی از افعال کمکی به اختصار بررسی خواهد شد.

۲-۴. توالی قید و مفعول‌ها در جملات امری

بررسی داده‌های پیکره آنطور که در نمودار ۲ مشخص است، نشان می‌دهد که از این میان، جملات امری فعل‌پایان حدود ۸۰ درصد جملات را شامل می‌شوند، تعداد جملاتی که با قید (یا به تعبیر دقیق‌تر، افزوده حاشیه‌ای) آغاز می‌شوند، تقریباً دو برابر جملاتی است که مفعول صریح یا مفعول غیرصریح (به‌عنوان مشارک) را در جایگاه آغازین جمله قرار می‌دهند.

در جملات زیر به ترتیب سازه «برای چاق بودنتان»، «برای سرانداختن قسمت آزاد نخ» و «در صورت داشتن هر سؤالی» به‌عنوان افزوده حاشیه‌ای در ابتدای جمله ظاهر شده و جایگاه آغازگر را اشغال کرده‌اند:

۱۰. برای چاق بودن ژنتیک را بهانه نکن.

۱۱. برای سرانداختن قسمت آزاد نخ را با دست پیچ بده.

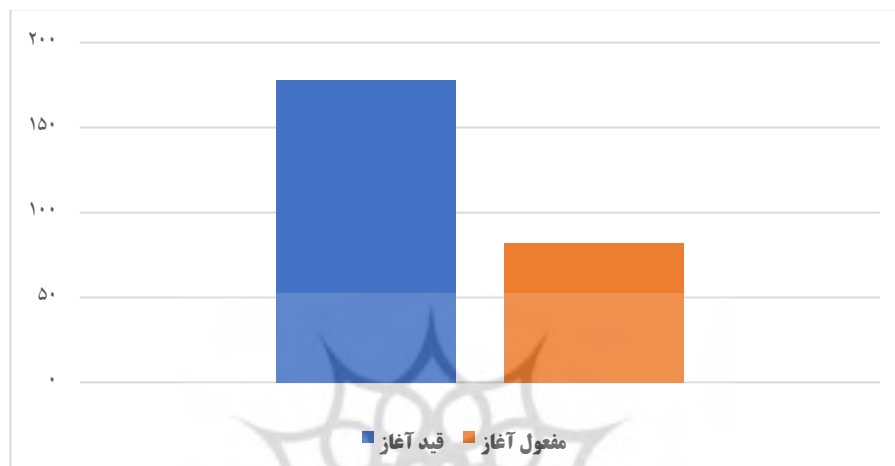
۱۲. در صورت داشتن هر سؤالی که در این بخش ذکر نشده، به ما ایمیل

بزنید.

بر اساس این نتایج می‌توان گفت که آغازگر بی‌نشان در جملات امری فعل‌پایان، اغلب یک افزوده حاشیه‌ای است. البته باید توجه داشت که این الگو عمدتاً در شرایطی دیده می‌شود که هر سه سازه مفعول، قید و فعل (یا به تعبیر نقشی، مشارک، افزوده حاشیه‌ای و فرایند) در جمله حاضر باشند. این وضعیت تنها حدود ۲۰ درصد داده‌ها را تشکیل می‌دهد. در مقابل، در ۱۰ درصد جملات تنها سازه موجود در جمله «فعل» است و در حدود ۷۰ درصد جملات، توالی‌های دیگری مانند «مف + مفع + فعل»، «مفح + مف + فعل»، «مف

+ فعل»، «مفتح + فعل»، «قید + فعل»، «فعل + بند» یا «منادا + فعل» و موارد مشابه دیده می‌شود.

نمودار ۲: توالی سازه‌ها در جملات امری حاوی قید و مفعول

۳-۴. ترتیب قید و مفعول صریح در مقابل قید و مفعول غیر صریح

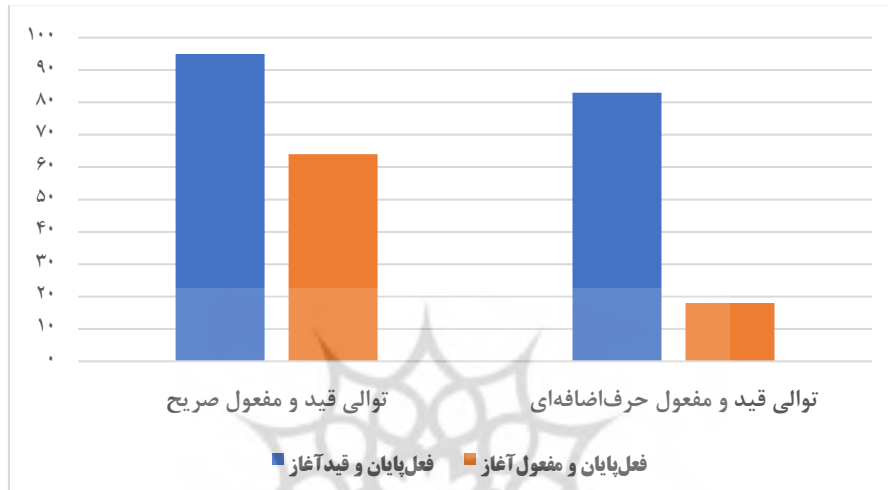
همان‌طور که در بخش پیشین اشاره شد، در جملات امری‌ای که هر سه سازه مفعول، قید و فعل حضور دارند، تمایل غالب بر این است که افزوده حاشیه‌ای در جایگاه آغازین جمله قرار گیرد. در این بخش، اصطلاح «مفعول» به عنوان واژه‌ای پوششی برای هر دو نوع مفعول صریح و مفعول غیر صریح (یا به بیان دیگر، مشارک) به کار رفته است.

با این تعریف، یکی از جنبه‌های قابل بررسی، تفاوت جایگاه مفعول صریح و مفعول غیر صریح در مقایسه با قید است؛ به این معنا که کدام یک از این دو نوع مفعول، در حضور قید، تمایل بیشتری به قرار گرفتن در جایگاه آغازگر دارد.

داده‌های نمودار ۳ نشان می‌دهد که در جملات امری حاوی مفعول صریح و قید، تمایل نسبی بر اشغال جایگاه آغازگر حدود ۶۰ به ۴۰ به نفع قید است. یعنی در ۶۰ درصد موارد افزوده حاشیه‌ای در جایگاه آغازگر و در ۴۰ درصد موارد مفعول صریح در جایگاه آغازگر است. این در حالی است که در جملات امری حاوی قید و مفعول غیر صریح

(مفعول حرف اضافه‌ای)، این تمایل به طور قابل توجهی افزایش یافته و در اغلب موارد، قید در جایگاه آغاز جمله قرار می‌گیرد.

نمودار ۳: ترتیب قید و مفعول صریح در مقابل توالی قید و مفعول غیر صریح

مثال‌های ۱۳ و ۱۴ نمونه‌ای از جملاتی هستند که در آنها مفعول صریح و مفعول غیر صریح بر قید جمله پیشی گرفته‌اند و به جای آن در جایگاه آغازگر قرار دارند.

۱۳. مردم را تنها بر اساس رفتارهایشان داوری نکن.

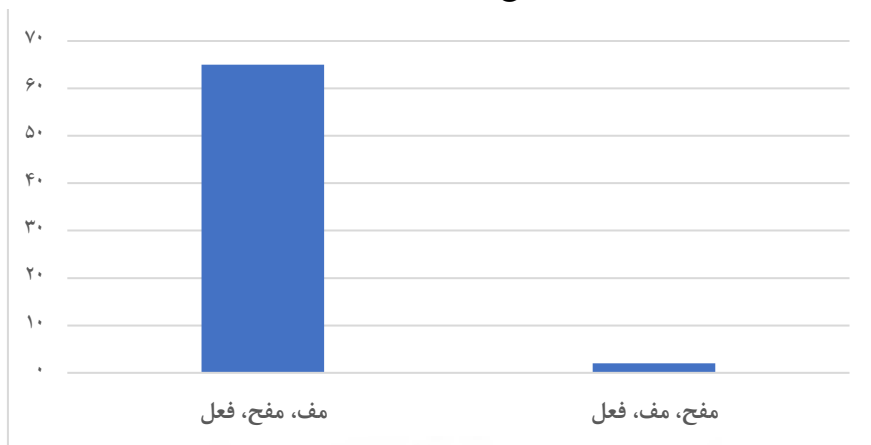
۱۴. از نبوغ و اراده خود عاقلانه بهره‌گیری کن ...

۴-۴. توالی مفعول صریح و غیر صریح در جملات امری

از دیگر الگوهای قابل بررسی در جملات امری زبان فارسی، ترتیب قرارگیری مفعول صریح و مفعول غیر صریح به عنوان مشارک در جایگاه آغازگر است. این بررسی به شرایطی محدود می‌شود که قید در جمله حضور نداشته باشد.

همان‌طور که نمودار ۴ نشان می‌دهد، در جملات امری موجود در پیکره این پژوهش که شامل سه سازه مفعول صریح، مفعول غیر صریح و فعل هستند، ترتیب غالب آن است که مفعول صریح در جایگاه آغازگر قرار گیرد و پس از آن مفعول غیر صریح بیاید.

نمودار ۴: ترتیب مفعول صریح و مفعول حرف اضافه‌ای در جملات امری

جمله (۱۵) نمونه‌ای از تقدم مفعول صریح بر مفعول غیر صریح را نشان می‌دهد، در حالی که جمله (۱۶) عکس این ترتیب را دارد:

۱۵. اداره سینما را به بخش خصوصی واگذار کنید.

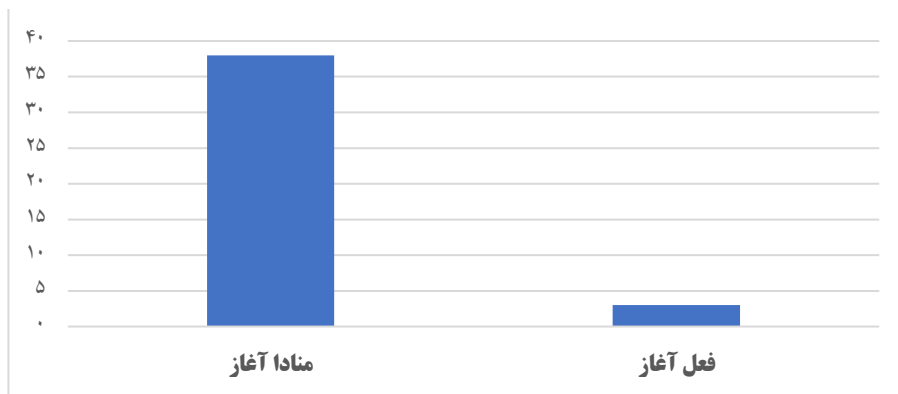
۱۶. به سیاستمداران تخم مرغ پرت نکنید.

۴-۵. ترتیب سازه‌ها در جملات امری حاوی منادا

حضور منادا یکی از ویژگی‌های رایج جملات امری است. از دیدگاه ساختاری، می‌توان منادا را معادل فاعلی دانست که در بسیاری از جملات امری به صورت محذوف ظاهر می‌شود. پرسش مهم این است که در شرایطی که منادا در جمله حضور دارد، توالی سازه‌ها از چه الگویی تبعیت می‌کند.

بر اساس داده‌های نمودار ۵، در جملات امری حاوی منادا، تمایل غالب بر آن است که منادا در جایگاه آغازین جمله قرار گیرد و فعل در پایان ظاهر شود.

نمودار ۵: جملات امری حاوی منادا

گفتنی است این جملات گاه تنها از دو سازه «منادا» و «فعل» تشکیل شده‌اند و گاه علاوه بر این دو، مفعول یا قید نیز دارند. در هر دو حالت، الگوی غالب ثابت است؛ یعنی منادا در ابتدای جمله و فعل در انتهای آن قرار می‌گیرد. نمونه‌های (۱۷) تا (۱۹) مثال‌هایی از این ترتیب را نشان می‌دهند:

۱۷. یاران شما را به خدا به عشق بی‌وفایی نکنید.

۱۸. ای اهل ایمان با یاران شیطان پیکار کنید.

۱۹. بچه‌ها تنبلی نکنید!

در داده‌های پژوهش، از مجموع ۴۱ مورد وقوع منادا، تنها در سه جمله، منادا در جایگاه پایانی و فعل در آغاز جمله آمده است، مانند نمونه‌های زیر:

۲۰. تردید کن ای زاهد اگر اهل یقینی!

۲۱. برخیز ای موسی!

از آنجاکه منادا در جملات به دو صورت به کار می‌رود؛ یعنی می‌تواند با نشانه ندا و یا بدون آن همراه باشد، اینجا می‌توان بررسی دیگری را هم مورد ملاحظه قرار داد. در

پیکره دادگان نحوی زبان فارسی نشانه ندا به عنوان یک برچسب صرفی و در لایه تعیین مقوله دستوری کلمه مشخص شده است. از این رو، بدون بررسی مورد به مورد می توان جملات امری که دارای نشانه ندا هستند را جستجو و بررسی کرد.

بررسی داده ها نشان می دهد که از مجموع ۲۰۹۹ جمله امری این پیکره، در ۵۷ جمله منادا با نقش نمای ندا (ای، یا، ا-) همراه است. در تمام این موارد، به جز دو نمونه (۲۰) و (۲۱) که پیش تر ذکر شد، منادا در ابتدای جمله و فعل در انتهای آن قرار گرفته است.

۶-۴. ترتیب برخی سازه های دیگر

برخی ویژگی های خاص در جملات امری مانند حضور افزوده وجهی «لطفاً»، جایگاه افعال کمکی «بیا» و «بیاید» و همچنین، «بگذار» و «بگذارید» با جست و جوی مستقیم در کل پیکره قابل استخراج هستند. از این رو، بررسی توالی سازه ها در جملات امری حاوی این گروه از اقلام زبانی، در تمامی ۲۰۹۹ جمله امری پیکره انجام شده است.

۶-۴-۱. حضور افزوده وجهی «لطفاً»

افزوده وجهی «لطفاً» از آن دسته سازه هایی است که از منظر نقش گرای، بخشی از تجربه جمله محسوب نمی شود و در نتیجه آغازگر جمله به شمار نمی آید. با این حال، موقعیت آن در جمله به ویژه در ایجاد آغازگرهای چندبخشی قابل توجه است.

در کل پیکره، تعداد ۲۹ جمله امری حاوی افزوده «لطفاً» شناسایی شد. نتایج بررسی نشان می دهد که در اکثریت این موارد، «لطفاً» در ابتدای جمله قرار گرفته و تنها در دو جمله، این افزوده در موقعیت غیرآغازی ظاهر شده است. در مثال های (۲۲) و (۲۳) به ترتیب حضور افزوده «لطفاً» در جایگاه غیرآغاز و در مثال بعدی، در جایگاه آغاز مشخص شده است.

۲۲. برای سفارش شیرینی یزدی لطفاً لیست سفارشتان را به ایمیل زیر ارسال نمایید.

۲۳. لطفاً رسید دریافتی را به قبض مربوطه ضمیمه کنید.

۲-۶۴. جایگاه افعال کمکی «بیا» و «بیایید»

این افعال نیز به دلیل نقش کمکی و عدم ایفای نقش به عنوان فرایند اصلی، آغازگر محسوب نمی‌شوند؛ اما جایگاه آنها در جملات امری قابل بررسی است.

از مجموع ۳۰ جمله امری دارای «بیا» یا «بیایید»، ۶ جمله با منادا آغاز شده، یک جمله با قید آغاز و تعداد ۲۳ جمله مستقیماً با «بیا» یا «بیایید» شروع شده‌اند و در تمامی این ۳۰ جمله، فعل اصلی جمله در انتها قرار گرفته است. نمونه‌های ۲۴ تا ۲۶ وقوع این افعال را در آغاز، نمونه ۲۷ وقوع منادا را در آغاز و نمونه ۲۸ وقوع قید را در آغاز نشان می‌دهد.

۲۴. بیا کمی پیاده راه برویم!

۲۵. بیا هر زمان خسته بودیم به یک شاخه گل دل بیازیم.

۲۶. بیایید روی شانه‌هایم بنشینید و ...

۲۷. بچه‌ها بیایید همگی با هم از ته دل آه بکشیم.

۲۸. اگر تو از اهل کلامی بیا با هم تکلم بکنیم.

همچنین در ۸ جمله از پیکره، افعال «بیا» یا «بیایید» با «و» عطف به فعل اصلی اضافه شده‌اند. در این موارد نیز، این افعال همچنان نقش کمکی دارند و فعل اصلی جمله محسوب نمی‌شوند.

۲۹. شما بیا و برادری کن.

۳۰. بیایید و بنده‌نوازی کنید و با بشکنی هم‌نوازی کنید.

۳-۶۴. جایگاه افعال کمکی «برو» و «بروید»

از ۲۴ جمله امری حاوی فعل‌های کمکی «برو» و «بروید»، در ۱۶ جمله، فعل کمکی در جایگاه آغاز جمله قرار گرفته است و در ۸ مورد در جایگاه غیرآغاز. با این حال، در تمام این موارد، فعل امری اصلی در پایان جمله است.

۳۱. برو جای دیگر افسونگری کن.

۳۲. آن وصله‌ها را برو جای دیگری بخیه کن.

در مثال ۳۱ «برو» در جایگاه آغاز جمله و در مثال ۳۲ در جایگاه غیرآغاز نشان داده شده است.

۴-۶۴. جایگاه افعال کمکی «بگذار» و «بگذارید»

از ۱۹ جمله امری حاوی فعل‌های کمکی «بگذار» و «بگذارید»، در ۱۷ جمله، فعل کمکی در جایگاه آغاز جمله قرار گرفته است و در ۲ مورد در جایگاه غیرآغاز. در عین حال، در تمامی ۱۷ جمله، فعل امری در جایگاه پایان قرار دارد.

۳۳. بگذارید تجربیات و مهارت‌های شما غربال شود.

۳۴. به نام فروغی تخلص کن و ریشت را هم بگذار بلند شود.

۵-۶۴. جمع‌بندی کارکردی افعال کمکی

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، بحث تفصیلی دربارهٔ ویژگی‌ها و کارکرد نحوی - معنایی افعال کمکی^۱ در جملات امری نیازمند پژوهشی مستقل است. با این حال، در این بخش تنها به ذکر این نکته اکتفا می‌شود که افعال اشاره‌شده در بخش قبلی (که برای سهولت ارجاع در زیر تکرار شده‌اند) به‌طور عملکردی به دو گروه مشخص تقسیم می‌شوند:

۱. فعل کمکی به‌عنوان اصطلاح پوششی برای فعل کمکی و فعل وجهی

سعی کنید، تلاش کنید، ثابت کنید، فراموش نکنید، فکر نکنید، مراقب باشید، بگویید، اجازه دهید، گمان نکنید، خیال نکنید، تصور نکنید، کاری نکنید، تظاهر نکنید، فرض کنید، باور کنید، اصرار کنید، بگذارید، یادتان باشد، توجه کنید، صبر کنید

گروه اول شامل افعالی مانند «سعی کنید» است که در جمله امری، نقش فعل کمکی را ایفا می‌کنند و خودشان عمل مورد دستور را بیان نمی‌کنند. در این حالت، فعل اصلی جمله که معمولاً پس از این فعل کمکی می‌آید همان کنشی است که از شنونده خواسته می‌شود انجام دهد. به بیان دیگر، فعل کمکی تنها نقش تقویتی یا هدایت‌کننده دارد و دستور اصلی متوجه فعل دوم است. برای نمونه، جمله ۳۵ - الف از نظر معنای گزاره‌ای با جمله ۳۵ - ب یکسان است و در هر دو، عمل درخواست‌شده «رانندگی بین خطوط» است، نه «سعی کردن».

۳۵. الف) سعی کن بین خطوط رانندگی کنی.

ب) بین خطوط رانندگی کن.

در مقابل، گروه دوم شامل افعال متمم‌پذیری هستند که خود آن فعل در جمله امری، عمل اصلی درخواست‌شده را بیان می‌کنند. به عبارت دیگر، کنشی که شنونده باید انجام دهد همان فعلی است که در ابتدای جمله آمده و نه فعل موجود در متمم آن. برای مثال، در جمله (۳۶) عمل درخواست‌شده «صبر کردن» یا «انتظار کشیدن» است و فعل «چشمک زدن» که در بند وابسته آمده، تنها بیانگر رویدادی است که پس از انجام کنش اصلی اتفاق می‌افتد.

۳۶. صبر کن تا چراغ سبز چشمک بزند.

بدیهی است که افعالی مانند «بیاوید» و «بروید» از نظر نوع و نقش با افعالی همچون «سعی کنید» تفاوت دارند و در دسته‌بندی جداگانه قرار می‌گیرند.

۵. نتیجه‌گیری

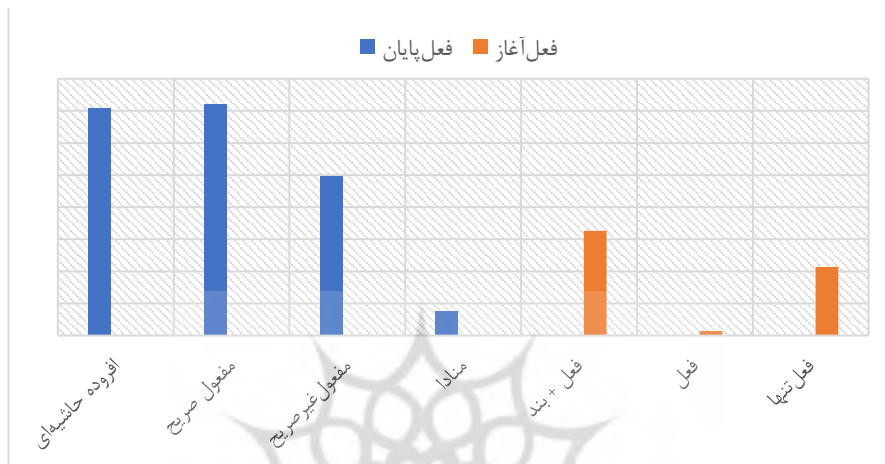
این پژوهش با تکیه بر چارچوب نقش‌گرای نظام‌مند و تمرکز بر مفهوم «آغازگر» به بررسی ساخت آغازگری در جملات امری زبان فارسی پرداخت. فرض اولیه آن بود که اگرچه زبان فارسی غالباً زبانی فعل‌پایان است، ممکن است در برخی جملات امری، به‌ویژه آنهایی که شامل افعال حرکتی‌اند، فعل در جایگاه آغازگر بی‌نشان آنها قرار گیرد؛ الگویی که مشابه آنچه در زبان انگلیسی دیده می‌شود. با این حال، تحلیل ۱۲۷۶ جمله از پیکره وابستگی نحوی زبان فارسی نشان داد که در بیش از ۹۰٪ از جملات، ساخت فعل‌پایان حفظ شده است و تنها در موارد بسیار محدودی (کمتر از یک درصد) فعل در جایگاه آغاز جمله ظاهر شده است.

یافته‌ها نشان می‌دهند که برخلاف زبان انگلیسی، در زبان فارسی فعل نمی‌تواند آغازگر بی‌نشان جملات امری تلقی شود. همچنین، بررسی جایگاه متمم‌های بندی، منادا، قیدها و مفعول‌ها نشان داد که در جملاتی که دارای سه جزء اصلی (مشارک، فرایند و افزوده حاشیه‌ای) هستند، معمولاً افزوده‌های حاشیه‌ای بیش از مشارک‌ها در جایگاه آغازگر بی‌نشان ظاهر می‌شوند و در هر حال، این توالی‌ها نیز تابع قواعد فعل‌پایانی زبان فارسی باقی می‌مانند.

نمودار ۶ وضعیت جایگاه آغاز جمله در جملات امری زبان فارسی را نشان می‌دهد. چهار بخش نخست نمودار به توالی‌های فعل‌پایان اختصاص دارد که بیش از ۸۰ درصد داده‌های این پژوهش را دربرمی‌گیرد. در این بخش، تعداد مفعول‌های صریح و افزوده‌های حاشیه‌ای که در جایگاه آغاز جمله قرار گرفته‌اند تقریباً برابر است. البته باید یادآور شد که رخدادهای افزوده حاشیه‌ای، مفعول صریح و مفعول غیرصریح در این نمودار، شامل تمامی موارد ثبت‌شده در داده‌هاست. به بیان دیگر، همان‌گونه که پیش‌تر توضیح داده شد، در شرایطی که هر سه سازه «فرایند»، «مشارک» و «افزوده حاشیه‌ای» در جمله حضور داشته باشند، در ترتیب بی‌نشان و پربسامد، معمولاً افزوده حاشیه‌ای در جایگاه آغاز جمله قرار می‌گیرد. در نمودار ۶ مقصود از توالی با الگوی «مفعول صریح در جایگاه آغاز جمله» تنها به «مفعول + قید + فعل» محدود نمی‌شود، بلکه توالی‌هایی مانند «مفعول + فعل»، «مفعول +

مفعول غیر صریح + فعل» و ترکیب‌های مشابهی که در آنها افزوده حاشیه‌ای حضور ندارد را هم شامل می‌شود.

نمودار ۶: آغازگر جمله‌های امری زبان فارسی

بررسی دقیق‌تر جایگاه و نقش افعال کمکی در ساختار جملات امری می‌تواند در پژوهش‌های آتی مسیر تازه‌ای را در تحلیل‌های نحوی و معنایی بگشاید. علاوه بر آن، تأثیر قطبیت و ترکیب آن با وجهیت در جملات امری موضوع دیگری است که می‌تواند در آینده این پژوهش مطرح باشد.

تعارض منافع
تعارض منافع ندارم.

ORCID

Azadeh Mirzaei <https://orcid.org/0000-0001-9956-556X>

منابع

دبیرمقدم، محمد و شریفی، شهلا. (۱۳۸۴). بررسی سلسله‌مراتب رده‌شناختی مربوط به حوزه آرایش واژه‌ها در زبان فارسی گفتاری. *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد*، ۳۸ (۱۴۹)، ۱۱۳-۸۵.

رضایی، والی و طیب، سیدمحمدتقی. (۱۳۸۵). ساخت اطلاع و ترتیب سازه‌های جمله. دستور (ویژه‌نامه‌نامه فرهنگستان)، ۲، ۱۹-۳.

طباطبایی، نازنین و مدرسی قوامی، گلناز. (۱۳۹۶). کارکردهای گفتمانی تغییر ترتیب موضوع‌های اصلی جمله در زبان فارسی. پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، ۷(۱۳)، ۹۷-۸۵.
<https://doi.org/10.22084/rjhl.2017.9344.1532>

گلفام، ارسلان و برقی، محمدجواد. (۱۴۰۲). ترتیب ارکان جمله و ساخت اطلاع در متون نثر قرن پنجم هجری. پژوهشنامه زبان ادبی، ۱(۱)، ۵۴-۲۹.
<https://doi.org/10.22054/jrll.2022.66381.1011>

مولایی کوهبنانی، حامد، علیزاده، علی و شریفی، شهلا. (۱۴۰۱). ترتیب سازه‌های بند فارسی با تکیه بر دستور نقشگرا - گفتمانی، زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان، ۱۴(۱)، ۲۷-۱.
<https://doi.org/10.22067/jlkd.2021.39554>

میرزائی، آزاده. (۱۳۹۸). آغازگر بی‌نشان جملات پرسشی پرسش‌واژه‌های در زبان فارسی. مجموعه مقالات سومین همایش ملی زبان‌شناسی پیکره‌ای، به کوشش آزاده میرزائی (۲۰۹-۲۱۸). تهران: نویسه پارسی.

نگینی، حسام. ۱۳۹۹، ترتیب اجزای کلام و ساخت اطلاع در متون نثر قرن هفتم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.

References

- Bybee, J. (2002), Main clauses are innovative, subordinate clauses are conservative: Consequences for the nature of constructions. In J. Bybee, J. & M. Noonan (Eds.), *Complex discourse in grammar and discourse: Essays in honor of Sandra Thompson* (pp. 1–17). John Benjamins.
- Dabir-Moghaddam, M., & Sharifi, S. (2006). A study of typological hierarchies related to word order domains in spoken Persian. *Journal of the Faculty of Letters and Humanities*, 38(149), 85–113. [In Persian]
- Dryer, M. (1992). The Greenbergian word order correlations. *Language*, 68, 81–138.
- Golfam, A., & Bargh'ei, M. J. (2023). The study of word order and information structure in the fifth century AH prose texts. *Journal of Literary Language Research*, 1(1), 29–54. [In Persian]
<https://doi.org/10.22054/jrll.2022.66381.1011>

- Greenberg, J. H. (1963). Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In J. H. Greenberg (Ed.), *Universals of language* (pp. 73-113). Cambridge: MIT Press.
- Greenberg, J. H. (1974). *Language Typology: A Historical and Analytic Overview* (vol. 184). The Hague: Mouton de Gruyter
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. London and New York: Routledge.
- Mowlaei Kuhbanani, H., Alizadeh, A., & Sharifi, S. (2022). Persian clausal constituent order based on functional discourse grammar. *Linguistics and Khorasani Dialects*, 14(1), 1–27. [In Persian] <https://doi.org/10.22067/jlkd.2021.39554>
- Mirzaei, A. (2019). Unmarked themes in wh-interrogatives of Persian Language. In A. Mirzaei (Ed.), *3rd Third National Conference on Corpus Linguistics* (pp. 209–218). Tehran: Nevisheh-ye Parsi. [In Persian]
- Negini, H. (2020). *Constituent order and information structure in seventh-century Persian prose texts* [Master's thesis, Allameh Tabataba'i University]. [In Persian]
- Rasooli, M. S., Kouhestani, M., & Moloodi, A. (2013). Development of a Persian syntactic dependency treebank. In *Proceedings of the 2013 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies* (pp. 306-314). USA: Atlanta.
- Rezaei, V., & Tayyeb, S. M. T. (2007). Information structure and constituent order. *Dastur (Special Issue of the Farhangestan Journal)*, 2, 3–19. [In Persian]
- Tabatabaei, N., & Modarresi Ghavami, G. (2018). The discourse functions of non-canonical order of arguments in Persian. *Iranian Journal of Comparative Linguistic Research*, 7(13), 85–97. [In Persian] <https://doi.org/10.22084/rjhl.2017.9344.1532>
- Thompson, G. (2014). *Introducing Functional Grammar* (3rd ed.). London & New York Group: Routledge.

استناد به این مقاله: میرزائی، آزاده. (۱۴۰۴). ساخت آغازگری جملات امری در زبان فارسی. *علم زبان*، ۱۲ (۲۲)،

doi: 10.22054/LS.2025.87635.1739 .۴۰۲.۳۷۳

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.